

Kuuban kriisin 1962 esiintuoma ydinaseuhka

Yhdysvaltojen ja Neuvostoliiton välillä Kuubaan sijoitetuista ohjuksista kärjistynyt kriisi lokakuussa 1962 havahdutti koko maailman huomaamaan, kuinka lähelle ydinsotaa oli jouduttu. Myös Suomessa television uutislähetykset havainnollistivat dramaattista tilanteen kehitystä, ja lehdissä kirjoitettiin laajalti kriisin eri vaiheista ja ydinaseiden muodostamasta uhasta. Puolustuskysymyksiin perehtyneet tiesivät lisäksi, että Suomi olisi suurvaltojen sodan sattuessa ollut tärkeä ylilentoalue. Suomella ei silloin ollut mahdollisuuksia kunnolla edes havaita korkealla lentävien pommikoneiden lentoja, niiden estämisestä puhumattakaan.

Suomessa oli seurattu ydinasekehitystä jo 1950-luvulla ja pohdittu siitä seuraavia sotilaallisia ja poliittisia ongelmia. Suomessa ei ollut mahdollisuuksia edes harkita omaa ydinasetta, kuten silloin tehtiin monessa maassa. Sekä Ruotsissa että Sveitsissä tutkittiin vakavasti oman ydinaseen hankkimisen mahdollisuuksia, kunnes 1960-luvun alussa noissa rikkaissa maissa todettiin sellainen kylläkin mahdolliseksi mutta ei järkeväksi. Pienellä ydinaseistuksella ei olisi ollut riittävää pelotusvaikutusta suurvallan massiiviseen ydinasevoimaan nähden.

Johtopäätöksien teko ydinaseuhasta oli kaikkialla vaikeaa. Edes ydinaseita omistavissa maissa ei ollut helppo päästä selville niiden todellisesta luonteesta. Tekniset kokeilut kestivät kauan ja antoivat ristiriitaisia tuloksia, samalla kun ydinaseiden vaikutuksista strategiaan käytiin kiivaita väittelyjä. Vasta Kuuban kriisin aikoihin syksyllä 1962 alkoi kehittyä yksimielisyys siitä, että ydinaseisiin sisältyi kohtuuttomia riskejä eikä niitä voitu käyttää varsinaisina taisteluvälineinä ainakaan silloisella tekniikan tasolla.

Suurvaltojen välisestä ydinsodasta Suomeen kohdistuvista epäsuorista vaikutuksista ei julkisuudessa näkynyt kovinkaan konkreettisia hahmotelmia. Ydinräjähteiden kaukolaskeuman arviointi oli epävarmalla pohjalla, joten tuholaskelmat tehtiin lähinnä vain painevaikutuksen perusteella. Suomen uhanalaisuutta kuvaa vasta 1980-luvulla julkistettu keskustelu Yhdysvaltojen strategisten ilmavoimien komentokeskuksessa keväältä 1961. Puolustusministeri McNamara kysyi, paljonko Helsinkiin tulisi säteilyä, jos Neuvostoliiton kohteisiin Suomenlahden rannoilla hyökkättäisiin voimassaolevien suunnitelmien mukaisesti. Vastaus kuului: 200 radia. Se olisi aiheuttanut vakavan säteilytilanteen koko eteläiseen Suomeen, eikä silloisista suojista ja muista vasta alkuvaiheissaan olevista suojelevalmisteluista olisi väestölle ollut kovinkaan paljon apua.

Keskustelu ydinsodan tuottaman säteilylaskeuman vaaroista kiihtyi Suomessa vasta 1960-luvun puolivälin tienoilla, kun oli saatu konkreettista tietoa ydinkokeista levinneestä kaukolaskeumasta. Suomen säteilyvalvontaverkkoa täydennettiin, ja tehostettiin väestönsuojien rakentamista.

Yritykset kehittää erityistä ydinsodan oloihin sopivaa taistelutaktiikkaa olivat kaikkialla haparoivia. Johtopäätösten kirjaaminen ydinasevaltojenkin ohjesääntöihin oli epämääräistä, tai sitten tyydyttiin pelkästään ydinaseiden teknisten ominaisuuksien esittelyyn.

Havainnot ydinaseisiin liittyvistä epävarmuustekijöistä johtivat suurvalloissa jo 1960-luvun alussa jälleen tavanomaisten asevoimien kehittämiseen, vaikka ydinaseiden tuotanto toisaalta yhä kasvatti varastoja. Tietoja tästä kehityksestä tuli myös suomalaisten suunnittelijoiden tietoon, vaikka suuri osa tiedoista pysyi salaisena. Puolustusvoimien operatiivisessa johdossa arvioitiin, että toistaiseksi ydinaseiden taistelukäyttö rajoittuisi

painopistesuunnille, lähinnä Keski-Eurooppaan. Vähitellen todettiin myös turhaksi rakentaa Suomen puolustusta kestävä suurvallan ydinasehyökkäys. Sellaisen todennäköisyys oli pieni, ja tehokas suojausmahdollisuus. Sen sijaan muualla tapahtuneen ydinaseiskun epäsuoria vaikutuksia vastaan oli järkevää valmistautua suojautumiseen.

Ydinaseiden yleistymisen aiheuttama uhkakuvan muutos ilmeni puolustussuunnittelussa ensi sijassa hajautuksen ja suojautumisen tarpeena. 1950-luvun lopulta alkaen laadituissa varikkojen ja johtokeskusten rakentamissuunnitelmissa ydinaseuhka oli keskeinen tekijä. Laaja kalliosuojien rakentamishjelma aloitettiin paljolti ydinaseiden vuoksi.

Julkisessa keskustelussa ydinaseiden muodostaman uhan todettiin vaativan ensisijaisesti väestönsuojelun tehostamista. Lehdistössä ydinaseiden kehityksestä kertovia uutisia oli runsaasti, mutta tiedot olivat hyvin irrallisia, eikä strategisia tai sotatoimia koskevia johtopäätöksiä Suomen suhteen yleensä esitetty.

Poliitikkojen käsityksiä ydinaseista ei julkisuudessa esitetty juuri lainkaan. Ydinaseisiin tosin saatettiin viitata puheissa, mutta johtopäätöksien tekoa vältettiin, ellei sitten oteta lukuun rauhanliikkeiden vetoa ydinaseiden kieltämiseksi. Yleisluontoisesti saatettiin todeta, että ydinaseet ovat tehneet sodan mahdottomaksi.

Urho Kekkosen kiinnostus ydinasekysymykseen kasvoi nopeasti hänen ensimmäisellä presidenttikaudellaan, mutta hän pidätti vielä julkisista kannanotoista ja aloitteista. Kekkosen ei luottanut puolustusvoimien johdon kykyyn ja haluun selvittää ydinaseiden uhkaa ennakkoluulottomasti, vaan hän perehtyi itse alan kirjallisuuteen. Hän sai ydinaseita koskevaa tietoutta myös suoraan suurvaltojen johtajilta. Hyvin kuvaava on merkintä Kekkosen päiväkirjassa 3.12.1963 hänen oltuaan Neuvostoliiton johdon vieraana Zavidovossa: "Katsoimme elokuvat atomiräjätys 1953 ja mannertenvälisen ohjuksen torjuntaohjus 1961. Jälkimmäistä ei ole näytetty kenellekään ulkopuoliselle."

Päälähteenä Pekka Visuri, Puolustusvoimat kylmässä sodassa (1994), s. 145 - 150.
Ruotsin ydinasehankkeesta ks. Wilhelm Agrell, Alliansfrihet och atombomber (1985), s. 214 - 250.

Uuden ajattelumallin omaksumiseen vaikutti Aimo Pajusen teos Sarjatulta (1966).

Poliittisen ja sotilasjohdon käsityksistä ks. Kari Miekkaavaara, Ydinaseiden uhka Suomen maanpuolustukselle (2004).

Presidentti Kekkosen käsityksistä Juhani Suomi, Presidentti (1994), s. 79 - 88 ja 119 - 134 sekä Urho Kekkosen päiväkirjat 2 (2002).